

Н. В. Гуменна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3838-3858>

С. В. Бондаренко

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7986-8819>

О. І. Пилипишин

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4073-7512>

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

«ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА І ТОЛЕРАНТНІСТЬ»: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ

N. V. Humenna, S. V. Bondarenko, O. I. Pylypshyn

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

“CIVIC CULTURE AND TOLERANCE”: FEATURES OF IMPLEMENTATION AND CONTENT OF THE COURSE OF YOUR CHOICE

Анотація. Перебуваючи в пошуку духовного та емоційного заповнення, наше суспільство потребує людей, які розуміли б потребу формування громадянських, патріотичних, морально-ціннісних відносин. Пандемія, війна, байдуже ставлення до громадського життя призводять до знецінення громадянської морально-етичної культури. Тому проблема гуманізації освіти в цілому і гуманні стосунки професійної сфери зокрема стають дедалі актуальнішими. Посилення уваги до загального морально-правового, професійно-етичного становлення особистості майбутнього фахівця є надзвичайно важливим чинником.

Професійні та особистісні якості підготовки майбутнього фахівця визначають його об'єктивний рівень професійної сформованості. Показником ґрунтовно і різнобічно підготовленого фахівця медичної галузі є: знання, уміння і навички, а також комплекс морально-етичних якостей.

Отримані студентами знання в навчальних закладах несуть певну знакову функцію, що зумовлює виникнення пізнавальної і професійної мотивації. Процес професійної підготовки вважається ефективним лише тоді, коли є взаємозв'язок навчання із професіоналізацією майбутнього фахівця.

Спеціаліст – це фахівець у певній сфері трудової діяльності з постійною потребою у професійному вдосконаленні, дотриманні громадянської культури і професійної етики.

Громадянська культура майбутнього медичного працівника визначається своєрідністю діяльності медика, різноманітністю морально-правових аспектів діяльності та широким спектром його професійних функцій.

Отже, професійно-етична культура медичного працівника формується у процесі навчання і є інтегрованою якістю особистості майбутнього медика.

Патріотизм, правосвідомість, політична освіченість, моральність, трудова активність – визначальні характеристики громадянської культури.

Ключові слова: громадянська культура; професійно-етична культура; медична галузь; правові норми; медична етика.

Abstract. Modern society is in search of spiritual and emotional fulfillment, it needs people who would understand the need to form moral and value relations. Pandemic, war, demoralizing effects of antisocial layers of society, lowering of the general level of culture and moral values lead to devaluation of civic moral and ethical culture. Under these conditions, the problem of humanizing education in general, and humanizing the professional sphere in particular, becomes extremely urgent. It is important to increase attention both to the general moral and legal, and to the professional and ethical formation of the personality of the future specialist. The objective level of professional training of a future specialist is determined by the formation of his professional and personal qualities. It is an obvious fact that not only the sum of knowledge, abilities and skills, but the synthesis of competencies, practical experience and professional and ethical qualities is an indicator of a thoroughly and versatily trained specialist in the medical field.

The knowledge that students receive in educational institutions has a certain semantic function, which causes the emergence of cognitive and professionally oriented motivation. A gradual transition within professional training from educational to professional activities provides a step-by-step transformation of motivations from educational to professional. The process of professional training is considered effective only under the conditions of interrelationship between professional training and the professionalization of the future specialist. A professional is not just an expert in a certain field of work; professionalization involves not only the inclusion of an individual in professional activity, the presence of requirements for professional education and the level of qualification, the existence of a social need for professional improvement, but also the formation of an appropriate level of civic culture and professional ethics.

The specificity of the professional and ethical culture of the future medical worker is determined by the unique nature of the physician's activity, a wide range of his professional functions and various moral and legal aspects of his activity. That is, the professional and ethical culture of a medical worker is an integrated quality of the personality of a future doctor, which is formed in the process of professional training as certain values are learned in the professional and spiritual experience of activity in the field of health care and the development of medicine as a science.

Also, defining characteristics of civil culture are: patriotism, legal awareness, political education, morality, labor activity.

Key words: civic culture; professional and ethical culture; medical industry; legal norms; medical ethics.

Вступ. Соціальна система українського суспільства продовжує рухатися шляхом трансформації. Причинами цього процесу є: суперечлива динаміка соціально-політичного, економічного та технологічного розвитку держави, зміни в міжнародному статусі України, що обумовили виникнення нових інституцій, які регулюють соціальне життя суспільства, та призвели до нового змісту суспільного життя.

Особливого значення в умовах соціальних перетворень в Україні набувають проблеми формування та розвитку громадянського суспільства, виділяючи країну в глобалізованому світі. Громадянська культура є невід'ємним елементом громадянського суспільства, має системоутворюючий характер та детермінує як швидкість соціально-культурних процесів у ньому, так і конфігурацію громадянського суспільства. Падіння інструментальної ефективності політичних інститутів актуалізувало сучасний дослідницький інтерес до феномену громадянської культури.

Становлення громадянської культури є однією з найважливіших проблем як у теоретичному, так і в практичному відношенні. Адже громадянське суспільство можливе лише за умови панування цінностей громадянської культури та функціонування громадських інституцій. Тому більша частина українського політикуму усвідомлює реформування політичної системи через культурні зміни протягом останніх років. Демократія віддзеркалює політичний досвід і справжню згоду в суспільстві. Зміни у сфері культури, які зумовлюють становлення громадянського суспільства, створюють якість здійснюваних перетворень та їх стійкість.

Проблема громадянської культури та культури загалом, як одного з її проявів, набула особливого значення в контексті європейської інтеграції України, впровадження європейських норм і стандартів в освіту, науку й техніку. Питаннями становлення громадянського суспільства в Україні та відповідного типу культури займаються й українські вчені: В. Бурдяк, В. Буцєвицький, Є. Головаха, В. Денисенко, А. Карнаух, С. Кисельов, А. Колодій, Н. Кононенко, С. Корж, В. Кремень, В. Лісовий, О. Лі-

щинська, Л. Нагорна, І. Надольний, Н. Паніна, Ю. Пахомов, В. Полохало, М. Попович, О. Радченко, В. Ребкало, О. Рудакевич, С. Рябов, М. Ходеківський, М. Чурилов, Н. Черниш, Г. Щедрова тощо.

Історичний вибір українським суспільством демократичних форм соціальної організації та побудови громадянського суспільства зумовив необхідність дослідження суспільних процесів, зокрема об'єктивного аналізу становлення громадянської культури.

Протягом тоталітарного режиму політичні й особисті переконання громадян та громадянська культура загалом, зокрема, були підпорядковані диктаторській політичній владі. Сьогодні виникла об'єктивна необхідність нового концептуального підходу до вивчення феномену громадянської культури, коли нагальною є потреба політико-правової громадянської самоідентифікації.

Спосіб життя та культура, зокрема, є структурним елементом політичного простору, що, у свою чергу, є передумовою розвитку політичних процесів, середовищем здійснення їх найрізноманітніших форм.

Культура виступає чи не єдиним засобом подолання дестабілізації у міжетнічних зносинах на всіх рівнях та у середині полікультурного суспільства; сприяє розколу масової свідомості на велику кількість конкуруючих етнічних та національних ідентичностей.

Громадянська культура – це особливий різновид культури, що охоплює всі сфери життя суспільства та репрезентує відносини, які відображають головні суспільні цінності та інтереси, формують суспільні погляди, знання та форми участі громадян у суспільному житті держави. Це сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядних характеристик особистості.

На нашу думку, важливо розглядати громадянську культуру як показник наявного рівня і детермінанту становлення демократії в суспільстві. Разом із громадянським суспільством громадянська культура виникає, розвивається та продукується його соціальними суб'єктами – громадянами, їх спільнотами, об'єднаннями та організаціями, і в

остаточному підсумку відчутно впливає на формування політичної системи й особливості політичного режиму. У межах громадянського суспільства здійснюється становлення плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів найрізноманітніших соціальних і політичних сил. Політичний режим та громадянська політична культура – це дві відносно самостійні підсистеми, що підживлюють одна одну та не існують окремо.

Мета статті – визначити концептуальні основи формування громадянської, професійно-етичної культури майбутніх працівників медичної галузі під час навчання у ЗВО.

Теоретична частина. Громадянська культура – це повне усвідомлення своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в складних ситуаціях. Фундаментом громадянської культури є цінності і норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для демократизації суспільства. Серед найважливіших з них: державність, добробут населення, національна безпека, соціальний порядок, законність, рівність, відданість ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, побудова правової держави, громадянський мир тощо.

Толерантність – це норма сучасного цивілізованого світу, що продекларовано в Резолюції Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. як «Декларацію принципів толерантності». З того часу цей день щороку відзначається як Міжнародний день толерантності по всій планеті.

З латини *tolerantia* означає «стійкість, витривалість». Синоніми толерантності – це терпимість, повага до чужої думки, лояльність. Толерантність повинні виявляти як окремі люди та групи людей, так і держави.

Посилення тенденцій до чіткої морально-правової регламентації медичної діяльності є важливим індикатором стану системи охорони здоров'я. Як зазначають юристи, одним із напрямів правової реформи в галузі охорони здоров'я має стати визначення міри відповідальності за невиконання або неналежне виконання законодавства для всіх установ та організацій, що беруть участь у забезпеченні конституційного права громадян на отримання необхідної медичної допомоги [6].

Відомий фахівець у галузі медичного права С. Г. Стеценко впевнений, що «в процесі еволюції суспільних відносин у сфері медичної діяльності

склалася цілісна картина блоку соціальних вимог до галузі охорони здоров'я. Взаємодія окремих правил поведінки, звичаїв та норм становить загальну систему соціальної регуляції цієї галузі. Основою суспільних норм, що регулюють різноманітні відносини, які виникають у різних напрямках охорони здоров'я (медичні правовідносини), є: норми моралі, звичаї, корпоративні норми, норми права тощо» [5, с. 40].

Відповідні норми закріплені в міжнародному праві в галузі охорони здоров'я, зокрема у Міжнародній клятві лікарів, Міжнародному кодексі медичної етики, Етичному кодексі професійної етики медичних сестер [2], Лісабонській декларації прав пацієнтів, Декларації про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів у Європі тощо. На основі цих міжнародних правових стандартів в галузі охорони здоров'я закладаються підвалини, на яких вдосконалюється вітчизняне законодавство з урахуванням українських, громадянських традицій.

Сучасний медичний ЗВО – це навчальний заклад, який здійснює професійну підготовку молоді на якісно новому науково-методичному рівні.

Особистісно орієнтована модель навчально-виховного процесу має бути провідним напрямом діяльності педагогічного колективу ЗВО медичного профілю з застосуванням, зокрема, творчого поєднання педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю майбутнього медика з боку викладача із його власною ініціативою, самостійністю та активністю; співробітництвом, партнерством між ними; постійним самовдосконаленням; формуванням особистості з активною життєвою позицією. Принципи діяльності педагогічного колективу з розвитку громадянської, професійної культури взаємопов'язані з відповідними принципами у вихованні й розглядаються як вихідні положення, визначають загальне спрямування становлення майбутнього медичного працівника та свідомого громадянина. Ці принципи мають стати системою вимог та охоплювати всі сторони навчально-виховного процесу.

Для ефективності формування професійно-етичної культури майбутнього медика необхідне створення освітнього середовища, яке сприятиме [1, с. 11]: удосконаленню структури навчальних планів щодо вибіркового дисциплін, змісту навчальних дисциплін, наданню їм гнучкості й варіативності з метою підвищення рівня освітніх потреб студентів щодо громадянської культури; прояву творчого потенціалу майбутніх медиків; забезпеченню гума-

ністичної складової змісту навчальних дисциплін, які сприяють розвитку культури, толерантності майбутнього медика.

Ефективність надання медичної допомоги населенню та діяльності медичних закладів залежить від рівня їх громадянської свідомості, толерантності та громадянської культури загалом і професійного рівня зокрема [3].

Професійна позиція студентів базується на системі позитивних ставлень майбутнього фахівця до діяльності та її специфіки, умов, результатів, соціокультурного простору, можливостей детермінації середовищних систем можливостями даного фаху; баченні себе у професії.

Таким чином, громадянську культуру та процес формування професійно-етичної культури вбачають як своєрідну технологію освітньої діяльності, яка складається з певних етапів, що становлять структуру професійного та морально-правового виховання. Цей процес охоплює професійне самовизначення майбутнього медика та об'єднання в ході навчання окремих набутих професійно-етичних якостей у єдине ціле.

Гуманістичне спрямування особистості, що передбачає добровільність, власну ініціативу у виконанні відповідних навчально-пізнавальних дій, прагнення до саморегуляції своїх професійно-етичних знань, а також зусилля викладачів медичного ЗВО на виявлення у студентів стійкого інтересу до розвитку професійно-етичних якостей – основа формування громадянської культури.

Отже, совість, чесність, правдивість, свобода, рівність, справедливість, повага, толерантність, гідність, працелюбність, відповідальність та інші є важливими моральними цінностями, які визначають громадянську поведінку особистості. Готовність цих моральних цінностей полегшує сприймання здобувачами правових норм, які, у свою чергу, сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Водночас моральна норма дає змогу побачити й усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Моральність особистості стимулює соціально цінну поведінку, застерігає від правопорушень.

Власне, рівень громадянської культури і толерантності, їхнє поєднання з професійними знаннями, навичками і досвідом створюють необхідний комплекс професійних та особистісних якостей, які реалізуються протягом дії клятви Гіппократа та впродовж часу виконання професійного обов'язку, пов'язаного із захистом та збереженням здоров'я

населення. Професійна медична етика тісно пов'язана з компетентністю, кваліфікацією медиків, рівнем їхніх ділових професійних рис. При цьому, коли йдеться про виховання професійно-етичної культури медичних працівників, потрібно не лише сформулювати студентам кодекс відповідних моральних положень, а забезпечити їх засвоєння, виробити в майбутніх медиків здатність орієнтуватися в історичних традиціях громадянського життя суспільства, які вимагають високих морально-ділових і соціальних якостей, а також спроможність ефективно вирішувати професійні завдання, які дадуть змогу розвиватися громадянському суспільству і демократії.

Показниками сформованості громадянської культури мають бути: соціальний порядок, здоров'я та добробут населення, відповідальність перед суспільством тощо. Фундаментальними етичними знаннями, які визначають професійно-етичні якості медичних працівників, є: моральний обов'язок, патріотизм, моральна відповідальність, справедливість, медичний такт, вимогливість, толерантність, честь і гідність медика тощо [4, с. 14–15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, концептуальними основами формування громадянської культури медичного працівника в медичних ЗВО є: система професійної підготовки, яка сприятиме формуванню загальнолюдських моральних і професійно-етичних якостей майбутніх фахівців, врахування вимог етичних кодексів професійної діяльності; скерування аудиторної та позааудиторної роботи на національне та патріотичне виховання, формування громадянської позиції і демократичного світогляду, розвиток комунікативної культури, етичних та естетичних поглядів; формування в здобувачів усталеного комплексу якостей, властивостей, моральних переконань і моральної свідомості, які безпосередньо впливають на моральну поведінку та моральні відносини майбутнього медика, відповідають конкретним професійним вимогам і притаманні відповідній медичній спільноті; врахування наступності у формуванні професійно-етичних знань та інтегрування у процесі професійної підготовки всіх взаємопов'язаних складових професійно-етичної культури медичного працівника; забезпечення спрямованості професійної культури медиків на реалізацію морально-етичних вимог суспільства; успішне професійне становлення та професійну адаптацію.

Громадянська культура та толерантність громадянина України визначаються рівнем його загальної,

професійної та психологічної підготовки. У закладі вищої освіти медичного спрямування це особлива специфіка професійно-етичної спрямованості навчального та професійного середовища, рівень післядипломної освіти, а також особистісні якості. Супутниками громадянської культури медичного працівника є: безкорисливий характер професійної діяльності в галузі, спрямованість на гуманізацію професійних відносин, творча реалізація морально-етичних переконань та ідеалів відповідно до професійної етики діяльності медика.

Список літератури

1. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. Я. Андрійчук. – К., 2003. – 19 с.
2. Етичний кодекс медичної сестри України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uamed.net/dok/codex2.html>.
3. Колечко О. Професіоналізація як чинник розвитку професійної ідентичності особистості / О. Колечко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 4. – С. 153–160.
4. Переймибіда Л. В. Організаційні засади діяльності педагогічного колективу з розвитку деонтологічної

Громадянська культура і толерантність визначаються єдністю думок, почуттів і діяльності, тому важливо дбати про розвиток емоційного, інтелектуального та практично-дійового компонентів громадянської культури, щоб повага до законів і символів України, до її святинь, розуміння своїх прав і обов'язків поєднувалися з реалізацією власних патріотичних почуттів, прав і обов'язків у повсякденному житті.

культури учнів медичного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л. В. Переймибіда. – К., 2008. – 21 с.

5. Стеценко С. Г. Медичне право України : підручник / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Г. Стеценка. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.

6. Стручкова-Гуменна Л.Б. Особливості формування громадянської культури в Західному регіоні України / Л. Б. Стручкова-Гуменна. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_60/Struchkova.pdf.

References

1. Andriichuk, O.Ya. (2003). Vykhovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoї pidhotovky [Education of humanity in medical college students in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Etychnyi kodeks medychnoi sestry Ukrainy [Code of ethics of nurses of Ukraine]. Retrieved from: <http://uamed.net/dok/codex2.html> [in Ukrainian].
3. Kolehko, O. (2009). Profesionalizatsiia yak chynnyk rozvytku profesiinoї identychnosti osobystosti [Professionalization as a factor in the development of an individual's professional identity]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoї osvity – Pedagogy and Psychology of Professional Education*, 4, 153-160 [in Ukrainian].
4. Pereimybida, L.V. (2008). Orhanizatsiini zasady diialnosti pedahohichnoho kolektyvu z rozvytku deontolohichnoi kultury uchniv medychnoho litseiu [Organizational principles of the activity of the pedagogical team for the development of deontological culture of students of the medical lyceum]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Stetsenko, S.H. (2008). *Medychno pravo Ukrainy [Medical law of Ukraine]*. Kyiv: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist» [in Ukrainian].
6. Struchkova-Humenna, L.B. Osoblyvosti formuvannia hromadianskoi kultury v Zakhidnomu rehioni Ukrainy [Peculiarities of the formation of civil culture in the Western region of Ukraine]. Retrieved from: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_60/Struchkova.pdf [in Ukrainian].

Отримано 05.12.22
Рекомендовано 19.12.22

Електронна адреса для листування: pylypyshyn@tdmu.edu.ua